

EVLENME GELENEKLERİ: PALU VE NAHÇIVAN YÖRESİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Marriage Traditions: A Study on the Palu and Nakhichevan Region

Doç. Dr. Asef ORUCOV¹

Özet

İnsan hayatının önemli dönüm noktalarından biri de evliliğdir. Evlilik yaşına ulaşan gençlerin evlendirilmesi belli bir inanış ve çeşitli uygulamalar doğrultusunda gerçekleşmektedir. Bu uygulamalarda eski Türk kültürüne ve geleneksel Türk dinine ait bazı unsurların, İslami motifler kazanarak, günümüzde de varlıklarını devam ettirdiği anlaşılmaktadır. Bu çalışmada Palu ve Nahçıvan yörelerinde evlenme ile ilgili gelenekler ve bunlarla bağlantılı olan merasimler araştırılmış, benzer ve farklı noktaları ortaya koyulmuştur. Zira geleneksel evlenme törenlerinin büyük bir bölümü unutulmakta, hatta zamanla ortadan kalkmaktadır.

Mekalede ilk önce evlilik ve düğünlerle ilgili gelenek ve görenekleri halk bilimi ve etnososyolojik bakımdan inceledik. Evlilik öncesinde, evlilik töreni esnasında çok sayıda adet, uygulama ve bir sıra işlemler vardır. Bunlar evlenecek kişinin eş adayı bulması, kız isteme, söz, nişan törenlerinde yapılan işlemler, kına ve düğünde yapılan işlemler, düğün sonrası yapılan işlemler gibi ana başlıklarda toplanabilir.

Anahtar Kelimeler: *Palu, Nahçıvan, Evlilik töreni, Nişan, Kız isteme, kına*

Abstract

Marriage is one of the important turning points of human life. The marriage of young people from the age of marriage is about a certain belief and various practices. It is understood that in these practices, some of the elements of ancient Turkish culture and traditional Turkish religion have survived today, gaining Islamic motifs. In this study, the traditions related to marriage and the related traditions were investigated in the Palu and Nakhichevan regions. Similar and different traditions have been introduced. Because most of the traditional wedding ceremonies were forgotten, and disappear over time.

We first studied traditions and traditions related to marriage and wedding in public places in folklore and ethnosociology. There are numerous traditions, and practices before marriage and also during the marriage ceremony. These can be gathered in the main titles such as finding a candidate for a wife or husband, meeting of the families, actions in engagement ceremonies, henna parties and wedding ceremonies, post wedding ceremonies.

Keywords: *Palu, Nahcivan, Marriage ceremony, Engagement, Henna*

Giriş

Milli değerlerimizden olan adet-ananeler, gelenek ve görenekler, inanç sistemleri, bayramlar ve merasimler, her bir halkın etnik yapısının manevi

¹ Azerbaycan Milli Bilimler Akademiyasının Nahçıvan Bölümü, Etnografiya Bölüm Başkanı. aseforucov@yahoo.com.tr

yönden ne kadar zengin olduklarını ve köklü bir tarihe sahip olmalarını göstermektedir. Bu geleneklerden biri de evlilikdir. Evlilik, iki insanın, din, kültür, coğrafya, ekonomik durum, eğitim düzeyi gibi şartlara bağlı olarak değişen çeşitli inanış ve uygulamalar çerçevesinde bir araya gelerek yuva kurmalarındır. Geçiş döneminin ikincisini oluşturan evlenme, aile kurumunun oluşmasındaki işlevi, neslin devamı, ayrıca sosyal hayatın düzen ve istikrarındaki rolü nedeniyle evrensel bir nitelik taşımaktadır (Salih; Altuncu, 2014: 234).

Doğu Anadolu ve Azerbaycan Türkleri'nin düğün gelenekleri de benzerlikler göstermektedir. Yaşayan düğün gelenekleri Türk halkının, toplumun temelini oluşturan ailenin meydana gelmesi için atılan ilk adıma verdikleri önemi göstermektedir. Düğünler bir çırpıda yapıp bitirilmez. Düğünün başlangıcı ve bitmesi arasında birçok törenler yapılır ve bu törenlerde uyulması gereken kuralları vardır.

Evlilikle ilgili yapılmış çalışmaların bir kısmında, konu genellikle evlenme/evlilik öncesi, evlenme/evlilik ve evlenme/evlilik sonrası şeklinde üç bölüm olarak incelenmektedir.

Bilindiği gibi ülkemizde görücü usulüyle evlenme, kız kaçırma, beşik kertme evliliği, berder evliliği (berdel), ölen kardeşin karısıyla evlenme (levirat evlenme), baldızla evlilik (sorarat evlilik) gibi evlenme biçimleri bulunmaktadır.

1.Nikah

1.1. Levirat Evliliği: Levirat evlilik, abinin ölmesi üzerine, ölen kişinin erkek kardeşinin dul kalan eşi; yani yengesi ile evlenmesiyle meydana gelir.

1.2. Sorarat Evliliği: Soararat evlilik, ölen ablanın yerine kız kardeşi ile evlenilmesiyle gerçekleşir.

1.3. Berder (Berdel) Evliliği: Hakkari yöresinde “Kepir”, Denizli, Aydın yörelerinde “deşik yapma”, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu’da da “Berder” (Berdel) olarak adlandırılan tercihi evlilik türleri içinde konu edineceğimiz berder evliliği, evlenecek iki erkeğin, evlilik çağındaki kız kardeşlerini birbirleriyle değiştirme biçiminde gerçekleşir (Beşikçi, 1969: 163).

1.4. Beşik kertme, (Göbek kesdi): İki aile arasındaki iyi ve sıkı ilişkiyi daha da güçlendirmek için birbirlerinin çok küçük kız ve erkek çocuklarını bazen bebeklerini, ileride evlendirmek üzere sözleşmeleri yada nişanlamalarıdır. Eskilerin yaptığı bu uygulama Nahçıvanda günümüzde yoktur.

2.Kız beğenme veya Eş seçimi

Evlenme ile ilgili gelenekler önce kızı beğenmeden yani eşin seçilmesinden başlar. Genel olarak ilk adım erkekler tarafından atılır. Kızların eş seçimi şansı yoktur. Geçmiş yıllardaysa sadece bazı durumlarda evliliklere karşı çıka biliyorlardı. Geçmişte eş seçimi öncelikle erkeğin anne-babasının, ablasının öncülüğünde yapılmaktaydı. Günümüzde ise erkeğin kendisi bu işi üstlenir. Palu’da evlenme yaşı, kızlarda 16-20, erkeklerde ise 18-24 yaş arasındadır.

Nahçıvan yöresinde geçmiş dönemlerde kızlar küçük yaşlarda evlendiriliyor-
dusa (14 yaş), günümüzde kızların evlendirilmesi 18 yaş ve üzerinde görülüyor.
Erkekler ise 20-28 yaş arasında evlenmektedir. Evlenme çağına gelen genç, bu
isteğini ailesine dolaylı yollardan ifade ettikten sonra, erkek tarafı oğullarına ve
aileye uygun bir kız bulma arayışına başlamaktadır. Nahçıvan yöresinde kız ve
damat aileleri arasındaki ilişkileri kuran aracı, Paluda ise görücü (kız bakma)
olarak bilinmektedir. Kız beğenildikten sonra elçiliğe yani kız istemeye
(dünürçülük) giderler. Nahçıvanda kız evine gitmek için önce kız evinin izni
alınır. Kız ailesi bunu kabul etmezse o yörenin en çok sözü geçen kişileri
dünürücü olarak giderler. Anadolu'da hemen-hemen yörenin her yerinde kız
istemeye ailenin büyükleri gider. Damat adayının annesi, babası, dedeleri ve
nineleri kız istemeye giderler.

Onlar kızın ailesine kendi aileleri ve çocukları hakkında bilgi verirler.
Elçilerin ilk ziyaretinde kız tarafı taliplere kesin bir cevap vermez. Birkaç defa
bu durum tekrarlandıktan sonra, kız evi yeterince düşündükten sonra olumlu
cevabı oğlan tarafına bildirir. Kız tarafı kızı oğlana vermek istemediği halde
Nahçıvan yöresinde “bizim kızımız yaşca oğlunuzdan küçüktür”, “sizin bizden
istediğiniz bizde yoktur” ve ya “biz kızımızı okutucağız” gibi olumsuz cevaplar
verilmektedir. Aksi takdirde karar verilirse söz kesilir ve nişan için danışıklar
başlanır.

Palu da ise bu görev önce erkek tarafından kadınlara, sonra erkeklere düş-
mektedir. Palu'da damadın erkek akrabaları kızı istemeye giderken çay, şeker
ve “dil bağı” (kıymetli hediye) götürürler. Elçilik Palu yöresinde “söz kesme”
Nahçıvan yöresinde ise “söz alma”, “he” alma denilir. “Söz kesmeye”, “söz al-
maya” Nahçıvanda damat adayı gitmez. Nahçıvan bölgesinde kızın razılığını al-
dıktan sonra “şirin çay” ve şerbet iççerler.

Evlilikle ilgili şerbet içme geleneği geniş yayılmış geleneklerdendir. Şerbet
özellikle kırmızı renkte hazırlanır. Şerbet, yüzükler takılıp söz kesildikten sonra
içilmektedir. Nahçıvan yöresinde bu gelenek “şirin çay dağıtma” adı ile
bilinmektedir. Paluda “dil bağı” hediyesi de var. Bu adet Nahçıvanda yapılmaz.
Kızın razılığı alındıktan sonra nişan günü tayin edilir ve o gün kızın parmağına
nişan yüzüğü takılır. Bu gelenek nişan adlanır. Sonra kız ve erkek tarafları
düğün hakkında konuşurlar. Düğün öncesi başlık parası aileler arasında
konuşulur. Nahçıvan yöresinde artık başlık parası adeti neredeyse yok denecek
kadar az görülmüktedir. Nahçıvan yöresinde geçmiş yıllarda erkek tarafı kız
tarafına “süt pulu” dedikleri bir miktar para kızın annesine verilmekteydi.

3.Kına Gecesi.

Düğünle bağlı merasimlerden biri de “Kına gecesi”dir. “Kına gecesi”
merasimi her iki yörede de yapılmaktadır. “Kına gecesi”ni düğün gününün
arafesinde, erkekler oğlan evinde, kadınlar da kız evinde yapar. Kına gecesinde
kız evinde toplanan kadınlar bir süre eğlendikten sonra, duygulu ve içten
türküler söyleyerek gelini ağlatmaya çalışırlar. Daha önceden suyla yoğrulan

kına bir tepsi içerisinde etrafına mumlar dizili şekilde ortaya getirilir. Bazı yerlerde önce geline kına yakıldıktan sonra misafirlere de kına dağıtılır; bazı yerlerdeyse o sırada orada bulunanlara kına dağıtıldıktan sonra geline kına yakılır. Genellikle kınanın yoğrulması, dağıtımı ve geline kına yakılması işlerinde “başı bütün” olarak adlandırılan mutlu evlilik sürdüren bir kadının görevlendirilmesine dikkat edilir. Gelinin bir eline kadın, bir eline de genç kız kınayı koyar. Kına yakılmadan önce gelinin avuç içine bozuk para ya da altın konulur. Nahçıvan yöresinde avuç içine bozuk para koyma adeti yoktur.

Kına gecesi erkek evi kız evine gelinin ellerine kına koymağa gider ve bu zaman aşağıdaki manileri söylerler:

Al almağa gelmişik,
Şal almağa gelmişik.
Oğlanın adamıyk,
Kına yakmağa gelmişik

Ve ya

Çıkdım aya bakmağa,
Kapıya kilit takmağa.
Damat kına gönderip,
Gelin eline yakmaya.

Kına gecesinin sabahı günü erkek tarafı gelini baba evinden koca evine getirmeye giderler.

4.Damat (guvey) çalma

Evlenme geleneğinde Palu’da güvey çalma diye bir gelenek vardır. Oğlanın sağdıçı düğün boyunca damat adayını saklar. Damadı çaldırırsa, çalanlara bir ziyafet sözü vermek zorunda kalır. Nahçıvanda bu gelenek beyin (damadın) uğurlanması (çalınması) adı ile bilinmektedir. Burda da damadı çalana (uğurlayana) muayyen hediyeler verilir. Hediyeler sağdıç ve soldıç tarafından verilmektedir. Heddiye olarak genelde en çok para verilir. Nahçıvan yöresinde damadın ayakkabısı ve ceketi akraba ve komşular tarafından şenlik olsun diye çalınır.

Gelin baba evinden çıktığı zaman gelinin belinin bağlanması, çırağın etrafında döndürülmesi, vb. koca evine girerken gelinin başına elma atılması, ayağının altına tabak koyulması gibi gelenekler mevcuttur.

Erkek tarafından akrabalar, komşular toplanarak kız evine gelini almaya giderler. Bu adet Nahçıvan yöresinde karşılıklı atışmalı maniler şeklinde yapılmaktadır.

Evlenme geleneklerinden biri de gelinin belinin damadın yakını tarafından bağlanmasıdır. Gelin evden çıkarken erkek kardeşi ya da amcası tarafından beline gayret kemeri de denen kırmızı kuşak bağlanır. Nahçıvan yöresinde gelin belini damadın kardeşi veya abisi bağlar. Eğer abisi, kardeşi yoksa, amcasının

oğlu, dayısının oğlu bağlar. Kırmızı kuşak gelinin beline üç kere döndürülerek bağlanır ve üçüncüde “Allah hayırlı etsin” deyerek bağlanır. Gelinin belinin bağlanması bekaret alameti veya eş evine “bağlı” olması manasına gelir. Gelinin belini bağlayana kız annesi, halası, ablası tarafından şirinlik (bahşiş) verilir. Antik Yunanlarda gelin, gelinliğinin üzerine giydiyi duvak ve takdığı tacın dışında, beline de yünden örülmüş kırmızı bir kuşak bağlanırdı (Ersamuk, 1995: 62). Bu kuşağın rengi, gelinin bekaretini, bağının sıkılığı ise, kocasına olan bağlılık ve sadakatını gösterirdi.

Kız en yakın arkadaşlarının eşliğinde baba ocağından ayrılır. Kızlar gelinin sağ ve sol tarafında ayna ve yakılmış mum (çırak) tutarlar. Halk arasında, gelinin sağ ve solundaki ayna ve ışık, onu cinlerden, nazarlardan ve kötü ruhlardan korumanın sembolü olarak bilinir. Aynanın görevi de aynadır ve onu gelinin yanında taşırlar. Halk inancına göre aynada kızın bizzat kendisi değil, belki de onu insan ve cinlerden koruyan ruhu yansır.

Herkes yola çıkınca, gençler yolu kapatıp para isterler. Buna “yol kesmek” geleneği denir. Damadın babası yolun aşılması için para verir. Damat taraf gelin evinden gizlice bir şey alırlar ve arabalar gitmeye hazırlanırken aldıkları eşyayı çıkartıp gösterirler. Bu adet şu anlama gelmektedir; gelinin hediyeleri baba evine geri dönmeyecektir. Ya da, gelinin evinden gizlice alınan eşyalar geri verilmeyecek ve damadın evinde, yani kızın yeni evinde ebedî kalacaktır. (Nergis, 2012: 32).

Kız, baba evinden bir örtünün altından geçirilerek çıkarılır. Eskiden güvey gelin içeri girmek üzereyken dama çıkar, gelinin başına elma (doğranmış), para, kuru üzüm atardı. Palu yöresinde Gelin de kuzu gibi uysal olsun diye eşige kuzu postu serilir ve kaşık kırdırılırdı. Nahçıvanda bunlara benzer bir başka adet ise gelinin oğlan evine gireceği zaman başına elma atılmasıdır. Gelinin geldiği eve bereket ve bolluk getirmesi için gelinin başına buğday sepilir. Damadın babası, abisi öz şapkası ile gelini korur. Yani senin namusun benim namusumdur, anlamını taşımaktadır.

Hemen-hemen Anadolunun bütün yörelerinde gelin eş evine girerken testi kırma geleneği vardır. Diyarbakır’da gelinin güveyin evine girerken testi kırması uğur sayılır (Cengiz 2007:118). Hemen- hemen aynı adet Nahçıvanda da yapılmaktadır. Geleneğe göre, gelin boş tabağı ayağıyla kırar. Tüm bunların hepsi düğün katılımcılarının göz önünde sergilenir ve gelin şöyle demiş bulunur: “Eğer bu ocakta, eşimin evinde huzursuzluk çıkarırsam, ben de bu tabak gibi kırılayım. Bazı araştırmacılar bunun şer güçlerin kovulduğu anlamında bulunduğunu bildirirler. Eski çağlarda gelinin ayağı altına demirden şiş atılırdı veya testiler dizilmekteydi. Evlenme geleneklerinden biri de gelin eş evine gelirken kucağına erkek çocuk verilmesidir. Bu gelenek hem Nahçıvan hem de Palu yöresinde aynı şekilde kullanılmaktadır. Maksad gelinin çoklu oğlan çocuğunun olmasıdır (Kadirzade 2005: 33).

Gelin yatsı namazından sonra evine getirilir, dualar edilir ve gerdeğe sokulur. Gelinin namuslu ve temiz olduğunun simgesi olan çarşafa bakma adeti gündeme gelir. Düğünde görevli olan yenge ya da aşçı kadın tarafından gelinin durumu öğrenilerek ailelere bildirilir. Bazen de gelinin bakire çıkmaması durumunda baba evine gönderilmesi söz konusudur.

5. Duvakkapma

Evlilikle ilgili törenlerden biri de “Duvak töreni”dir. Nahçıvan yöresinde buna “Duvakkapma” denilir. Bu tören düğünün ertesi günü yapılır. Bu eğlence yalnız kadınlar arasında yapılır. Törenin sonlarına doğru bir erkek çocuk gelinin duvağını alarak kaçar ona hediyeler (para) verib geri alırlar. Elazığ’da (Palu’da) düğünün ertesi gün “subaha günüdür”. Gelin ve damat aile büyüklerinin ellerini öperler. Geline hediyeler verilir, takılar takılır. On beş gün sonra da gelin ve damat kız evine gider, orada da el öperler. Buna “on beşine gitme” denir. Kız istemenin başlangıcından onbeşine gitmenin sonuna kadar düğünün hemen her safhasında oldukça çok adetler, uygulama ve işlemler yapılmaktadır.

Sonuç

Anadolu’nun genelinde olduğu gibi Nahçıvan, Palu ve çevresinde de evlilik, birbirini takip eden bir takım inanışlar ve uygulamalar çerçevesinde gerçekleşmektedir. Üstelik bu çalışmada evlilik kültürünün tamamının ve bölge kültürünün diğer konularının ele alınmadığı göz önüne alınırsa, bunlarında incelenmesiyle, bu bütünlüğün çok daha belirgin bir şekilde görülebileceğini belirtebiliriz. Bu inanış ve pratiklerde geleneksel Türk dini ile İslam’ın etkisi açıkça görülmektedir. Dünürçülük, düğün yemeği, kına gecesi, gelin alma esnasında oğlan evine bazı engellerin çıkartılması, gelinin bir binekle getirilmesi, gelinin kucağına erkek çocuk verilmesi, damat ve gelinin üzerine hububat, şekerleme ve madeni para atılması, gelinin kapı eşiğine çivi çakması gibi pratikler, Orta Asya’dan Anadolu’ya taşınan geleneksel Türk dinine ait kansız kurban olarak isimlendirilen saçı ve dinsel-sihirsel uygulamalardır.

KAYNAKÇA

- BEŞİKÇİ, İsmail (1969). *Dou Anadolu’nun Düzeni*. E Yayınları, Ankara
- ERSAMUK, Adil. (1995). *Antik Çağda Kadın*. US Yayınları, İzmir
- CENGİZ, Çetin. (2008) “Türk düğün gelenekleri ve kutsal evlilik ritüeli” *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Sayı: 48 (2) s.111-126
- KILIÇ, Sami, ALTUNCU, Abdullah. (2014). Karakoçan’da evlilik adetleri. *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 9/5 Spring, s. 233-250
- KULİYEVA Nergis. (2012). Azerbaycanda düğün gelenekleri. *İrs dergisi*, Sayı:3, s.28-33.
- KADİRZADE Kadir. (2005). *Adetler inançlar ve türklerin soy kütüğü meselesi*. Akçağ yayınları, Ankara